

TEMES

Heidegger i la tècnica

Josep M. Esquirol

Que la tècnica sigui (un) destí de l' ésser; que a l'home no li correspongui esdevenir senyor de la tècnica; que davant de la tècnica la qüestió fonamental no sigui la de què fer, sinó la de com pensar..., és això el que es desprèn dels escrits del mestre alemany.

Probablement, ningú no ha pensat més a fons que Heidegger el nostre temps com el temps de la tècnica; ningú com ell no ha sondejat aigües tan profundes; i ningú com ell no ens convida a un pensar i un preguntar tan radicals. Ja és prou simptomàtic que fins i tot en el món anglosaxó, on en general hi ha hagut poca receptivitat als corrents existencialistes i hermenèutics europeus, han estat força autors els que han reconegut la importància de les aportacions de Heidegger a la filosofia de la tecnologia i és molta la bibliografia que s'està produint sobre aquest autor i a partir d'aquest autor.

En l'obra heideggeriana, el de la tècnica no és un tema tractat de forma puntual i aïllada sinó que recorre, sota registres diferents, bona part de la seva producció: des de la dimensió antropològica de la tècnica amb les reflexions al voltant de l'utensili (*Zeug*) i d'«allò a l'abast de la mà» (*Zuhandenheit*) a *Ésser i temps* a la dècada dels vint, gairebé sense solució de continuïtat, fins a la tècnica com a destí de l'ésser i com a mode del revelar a diversos escrits de la dècada dels cinquanta i dels seixanta (Beaufret diu que el de la tècnica és un tema que recorre d'un cap a l'altre tota l'obra heideggeriana¹). Aquí no faré un estudi sistemàtic d'aquest recorregut, i més aviat em centraré en els últims escrits, tot i que miraré d'anar enllaçant amb idees expressades anteriorment. El fil conductor serà *La qüestió envers la tècnica* (*Die Frage nach der Technik*), que té com a origen una conferència pronunciada el 1953 a l'Acadèmia Bàvara de Belles Arts, on es trobava reunit tot el Munic intel·lectual d'aquell moment; hi eren presents personatges com Werner Heisenberg, Ernst Jünger i José Ortega y Gasset.

1. La cabana, el poble natal i la quaternitat

L'important és l'obra, sí. Així ho pensava Heidegger. L'obra, no la biografia. Així, el que ara ens hauria d'interessar és què diu Heidegger de la tècnica; què ens fa veure de la tècnica. Hi estic força d'acord, però no fins al punt de renunciar a fer esment de la seva cabana. Potser perquè recorda massa fàcilment les muntanyes on es va retirar Zaratustra per gaudir del seu esperit i de la solitud; potser perquè és el desig, ja convertit en tòpic, de molts que enmig de la ciutat tecnificada somien, amb els «ulls tancats», en paisatges oberts i serens, el cas és que la cabana de Heidegger és gairebé una icona. En referir-nos-hi no volem facilitar cap interpretació romàntica de la «crítica» heideggeriana a la tècnica; es tracta de preparar-nos per a la comprensió de la seva tesi més general sobre la veritat i el revelar.

---

¹ Cfr. BEAUFRET, *Al encuentro de Heidegger*, Caracas, Monte Ávila, 1984.

Poc abans del seu trasllat a Marburg el 1923, Heidegger i Elfride, la seva muller, compren una petita parcel·la damunt del poble de Todtnauberg, a les muntanyes de la Selva Negra, on faran construir una cabana. Heidegger hi contribueix amb les seves pròpies mans. Elfride ho organitza i ho planifica tot: aquesta cabana es converteix d'immediat en refugi per al pensament.

Heidegger era un home de poble. Havia nascut el 1889 a Messkirch, una petita vila de dos mil habitants, la majoria ocupats en l'agricultura i l'artesania. Durant tota la seva vida hi retornarà amb ganes, i allí hi serà enterrat. Malgrat els anys que hauria de passar a Marburg i a Friburg, mai no va ser del tot un home de ciutat. La cabana i les muntanyes li eren un lloc més propi. Sovint parla d'«allà dalt» i d'«aquí baix»: *allà dalt* vol dir a la cabana, *aquí baix*, a la ciutat. A la cabana el temps s'escola lentament, i el dia és llarg. A l'hivern es fa fosc aviat, queda encara molta estona per pensar, o per parlar, si hi ha algun convidat, o per contemplar la vall.

Heidegger parla d'aquest seu *lloc* tant en la correspondència privada i íntima, com en alguna intervenció pública. «*La solitud de les muntanyes, el curs tranquil de la vida dels muntanyencs, la proximitat elemental del sol, de la tempesta i del cel, la senzillesa d'una petjada perduda en un pendent ample i cobert d'una gruixuda capa de neu —tot això allunya l'ànima de qualsevol existència destrossada i desgranada per la cavil·lació. I aquest és el sòl natal de l'alegria pura. Hom no necessita l'interessant, i el treball posseeix la regularitat dels cops llunyans d'un llenyataire en el bosc alpi.*» Això és el que li escriu Heidegger a Arendt el 21 de març de l'any 1925². I en ple estiu: «*Torno a viure aquí amb la naturalesa i amb el sòl natal i percebo, per dir-ho així, com creixen els pensaments. També resulta meravellós meditar mentre passejo entre els avets vermells.*»³ Com creixen els pensaments; Heidegger no diu «els meus pensaments». D'aquesta proximitat a la terra brollen els pensaments, com l'aigua de les fonts, tan abundants a la Selva Negra. I encara un altre passatge d'aquesta correspondència, però ara de la tardor del mateix any: «*Necessito la*

² ARENDT-HEIDEGGER, *Correspondència 1925-1975*, Barcelona, Herder, 2000, p. 17.

³ ARENDT-HEIDEGGER, *Correspondència 1925-1975*, cit., p. 43. (Carta del 23-VIII-1925).

*proximitat de la naturalesa; i quan, cosa que passa sovint, contemplo a les dues de la matinada, en acabar el meu treball, la calma de la vall des de dalt i sento el cel estrellat prop d'ell, aleshores només sóc activitat i vida».*⁴

Ni tan sols hi havia camí per accedir a la cabana: s'hi arribava travessant uns camps per pasturar. La vida a la cabana és un tipus d'existència; és una existència de pensament, que permet que aquest s'apropi a l'essència de les coses. La *quaternitat* dels elements que determinen la situació humana és copsada des de les altures: la relació entre *els déus, els mortals, el cel i la terra*. «*Tot el meu treball està sostingut i guiat pel món d'aquestes muntanyes i dels seus pagesos.*» Això és el que confessa Heidegger. Serà fàcil advertir com aquesta identificació amb el lloc condiona molt directament la seva concepció de la tècnica moderna. Però cal no anar massa més enllà, perquè la relació entre aquesta existència pagesa i la tècnica no s'adequa a cap tòpic superficial. Darrere d'un primer contrast, s'hi amaga quelcom molt més complex.

Heidegger anirà trobant ocasions per lloar la vida rural i l'àmbit casolà, amb l'esperança de salvaguardar una possibilitat essencial. Però també és cert que va creixent en ell el presentiment que la universalització del món tècnic deixa cada vegada menys marges a la diferència. El 1969, amb motiu del seu vuitantè aniversari, en unes paraules pronunciades al seu poble natal deia: «*L'anterior expectativa vacil·lant, en el sentit que el casolà de la pàtria pogués ser directament salvat, és una expectativa que ja no podem mantenir*». La civilització tècnica esdevinguda hegemònica comporta la desaparició de la pàtria i de la llar. I, nogensmenys, ni a les darreries, el pensament de Heidegger és apocalíptic: «*No hi pot haver cap decadència de l'home en aquesta terra perquè conserva i ha estalviat la plenitud originària i inicial del seu voler i el seu poder*».⁵

Més específicament sobre la quaternitat (*Geviert*): bloc quàdruple. La idea de bloc indica la implicació mútua dels elements. Poèticament l'home habita, com a ésser mortal davant del diví, sobre la terra que es tanca i sota el cel obert. Però la tècnica permet encara aquesta situació?

⁴ ARENDT-HEIDEGGER, *Correspondència 1925-1975*, cit., p. 46. (Carta del 14-X-1925).

⁵ MARTIN HEIDEGGER. *Zum 80. Geburtstag von seiner Heimatstadt Messkirch*; p. 13.

Hölderlin parla del riu que fa cultivable un paisatge, però podem anomenar *semidéu* un riu que canalitzem i utilitzem tècnicament? Hölderlin coneix els llocs sagrats, com els Alps, castell del celestial. Però, podem veure els Alps així quan amb els avions hi volem pel damunt i mitjançant coneixements geològics ens aclaram sobre el seu origen? Què pot ser anomenat amb les paraules *Déu* i *els déus* si el diví ja no organitza la història d'una *polis* o d'un poble? Tal vegada, en el nostre temps, el pensament del diví no pot fer altra cosa que callar? «¿Considera Heidegger que el món tecnocientífic del dispositiu [‘*Gestell*’], a través de l'autodestrucció o del tornar-se indiferent, haurà de ser substituït per un altre d'anterior, que faci un altre començament amb la quaternitat de la terra i del cel, el diví i el mortal? O haurà de demanar-se a l'home que canviï d'una esfera a l'altra, de la mateixa manera que l'artesà en escoltar les campanes de la tarda o dels dies de festa, recorda les últimes coses?»⁶. No casualment Pöggeler es refereix a les campanes. La infantesa de Heidegger fou en una petita casa davant de l'església de Sant Martí a Messkirch. El seu pare era el sagristà, i els dos fills ajudaven el pare en els oficis eclesiàstics i també es feien càrrec de tocar les campanes. Abans, els campanars marcaven el ritme de la vida dels pobles, no només el transcurs de les hores; es tocava a difunts, a missa, a catequesi, a escola, per celebrar la festa o per convocar les persones per assumptes greus i urgents... Heidegger té un escrit titulat precisament «El misteri de la torre», on rememora aquest tipus de coses.⁷

2. L'essència de la tècnica

*La qüestió envers la tècnica*⁸ és ja una síntesi d'idees, algunes d'anteriors i altres d'inèdites. Es tracta, en efecte, de qüestionar pel que fa a la tècnica, de copsar l'essència de la tècnica, allò que la tècnica sigui de fons. Com aconseguir-ho? D'entrada és irrellevant si som o bé apologetes o bé

⁶ O. PÖGgeler, *Filosofia y política en Heidegger*, Barcelona, Alfa, 1984, p. 143.

⁷ Cfr. HEIDEGGER, *Gesamtausgabe*, Klostermann, 1975 i s. Vol. 13.

⁸ Seguirem el text de l'edició catalana, contingut a HEIDEGGER, *Fites*; Barcelona, Laia, 1989.

detractors de la tècnica (*ciberpunks* o *neoludites*, que es diu ara); ens convé posar entre parèntesi les nostres conviccions en aquest punt. Igualment —segons Heidegger— no copsarem l'essència de la tècnica mentre estiguem submergits en la pràctica de la tècnica (mentre fem d'enginyers o de simples usuaris). En efecte, la relació quotidiana que l'home té amb la tècnica, amb màquines i artefactes, no li mostra allò que la tècnica és. I la manera habitual que té de representar-la tampoc no li fa avinent aquesta essència. És per això que es requereix un canvi de perspectiva o, com es diria en la més ortodoxa tradició fenomenològica, un «canvi d'actitud» (en l'*actitud natural* se'ns escapa allò que la tècnica és, i se'ns fa necessari el pas a l'*actitud filosòfica*).

Com veiem (com ens representem) normalment la tècnica? Heidegger apunta dues accepcions «tradicionals» que responen a la pregunta per l'ésser de la tècnica —representacions que es mantindrien, probablement, en l'*actitud natural*— i que diuen el següent: l'una, que la tècnica és un mitjà per a uns fins, i l'altra, que la tècnica és un fer de l'home. Ambdues representacions estan perfectament relacionades i Heidegger en diu que són una «*determinació instrumental i antropològica de la tècnica*»⁹. Centrada en l'home, pel qual l'instrument és instrument, la tècnica es veurà —la veiem sovint— com a quelcom *neutre*; l'*instrument* és neutre, tot depèn de l'ús que se'n faci —es pensa. I, tanmateix, la manera més efectiva d'estar lliurats a la tècnica, de ser-ne esclaus, i també, com es diria col·loquialment, de «no entendre res» (hauríem de matisar: «de no entendre el fons de la qüestió») és quan considerem que la tècnica és neutra.

Heidegger diu que la determinació instrumental de la tècnica és correcta, «justa», però que no copsa l'essència de la tècnica. És correcta perquè, en efecte, com negar que la destal ens serveix per talar l'arbre, o que l'avió ens serveix per viatjar d'un lloc a un altre? Aquesta determinació és correcta, però no copsa l'essència. El camí del qüestionar heideggerià es proposa ara trobar «el ver a través del just», trobar l'essència de la tècnica partint d'aquesta determinació instrumental. Ara bé, com que en aquesta última hi és molt present l'esquema causal (el llenyataire i la destal són

---

⁹ HEIDEGGER, *Fites*; p. 284.

causes de l'arbre talat), aquest camí passa per una reflexió entorn de la teoria aristotèlica de la causalitat, precisament arran de la qual, Heidegger es permet una interpretació força sorprenent en què, no deixant que prevalgui la idea tradicional de la causalitat eficient, la causalitat s'assimila a la idea de deute o de culpa: *causa* significa «allò a què quelcom d'altre resta deutor [‘des Verschuldens’]»; i «el fer ésser deutor té el tret fonamental d'aquest donar-peu-a [‘an-lassen’] en l'adveniment». ¹⁰

Es posa l'exemple del calze: és confeccionat d'argent (causa material), segons l'*eidós* del calze (causa formal), destinat a algú que l'utilitzarà en la consagració i el sacrifici (causa final), i és «recollit» per l'argenter (causa eficient). És a dir, l'argenter recull, lliga —aquesta és la funció del logos, del discurs— tots els aspectes (la matèria, la forma i la finalitat), i així permet que el calze arribi a ser, aparegui. El calze és deutor d'aquests quatre pols; tots quatre són culpables del calze. El calze apareix gràcies a ells, per culpa d'ells.

Aquesta és la primera tesi: «*La tècnica, per tant, no és merament un mitjà. La tècnica és un mode del revelar [‘Entbergen’]. Si prestem atenció a això, llavors se'ns obre un àmbit tot altre per a l'essència de la tècnica. És l'àmbit de la revelació, és a dir, de la ver-itat [‘Wahr-heit’]*»¹¹. La clau, doncs, rau a considerar la tècnica lligada al revelar. Heidegger utilitza la paraula *Entbergen*, que es pot traduir, en efecte, per *revelar*, però que també seria possible fer-ho per *descobrir* o *desocultar*, perquè *bergen* és *ocultar*. Ara bé, fixem-nos que en aquest ocultar i desocultar hi ha una certa paradoxa. Si bé d'una banda fer sortir a la llum, mostrar la cosa tal com és, sense vels, ni distorsions, té una connotació clarament positiva, en canvi, ja no la té tant que, en desocultar una cosa, en treure-la del seu amagatall, del seu refugi, de la seva protecció, quedi exposada, lliurada a perills i a males passades. Val la pena recordar aquest aspecte paradoxal del desocultament ja que es posarà perfectament en relleu en el revelar propi de la tècnica moderna.

Tenim, doncs, que la tècnica és un mode del revelar, que la tècnica fa aparèixer les coses, l'*ens*. La tècnica de la navegació ens descobreix el

¹⁰ HEIDEGGER, *Fites*; p. 289.

¹¹ HEIDEGGER, *Fites*; p. 291.

mar com a navegable i, així, ens revela el mar; les tècniques agrícoles ens revelen la terra en tant que cultivable i, així, ens revelen la terra; l'escultura, la pintura, la música... són altres formes del revelar, del portar a la llum: la figura humana que apareix en la pedra esculpida, o el paisatge sobre la tela, o la peça musical que interpretada pel músic i el seu instrument ens arriba a l'oïda... Allò que així surt a la llum o allò que així s'escolta té una consistència i una durabilitat variables, però, en tot cas, es pot veure amb claredat, ja no és ocult; ara s'exposa, s'exposa a un altre tipus de perill, distint dels de l'ocultament.

Arribats, però, en aquest punt, el de la tècnica com a revelació, el mateix Heidegger s'autoobjecta: sembla que hem sabut copsar el fons de la tècnica, però de qualsevol tècnica? Que les tècniques artesanals siguin un mode del revelar, ens pot semblar plausible i encertat. Però això val també per a la tècnica moderna, la tècnica dels motors, de les centrals nuclears, dels avions a reacció i de les màquines en general? De fet, allò que per a nosaltres és problema, i sobre el que qüestionem, és més aviat sobre la tècnica moderna. Doncs bé, a la pregunta *què és la tècnica moderna?*, la resposta de Heidegger és inequívoca: *«és també un revelar»*. Nogensmenys, tot i que també la tècnica moderna és un mode del revelar, es vol subratllar que hi ha una diferència molt significativa entre tècnica antiga o artesanal i tècnica moderna; la diferència entre dos modes distints —molt distints— del revelar. Què ens revela la tècnica moderna? I de quin tipus de revelar es tracta? *«El revelar que senyoreja de cap a cap la tècnica moderna es desplega, però no solament en un pro-duir en el sentit de la poiesi. El revelar imperant en la moderna tècnica és un provocar [‘Herausfordern’] que posa, tocant a la natura, l'exigència de subministrar energia que, com a tal, es pugui espletar [‘herausgefördert’] i acumular. Això, però, no és vàlid també pel que fa al vell molí de vent? No. Certament, les seves ales giren amb el vent i resten immediatament confiades al seu buf. El molí de vent, però, no desclou les energies del corrent d'aire per acumular-les.»*¹² O, encara, un altre exemple: *«La feina [‘Tun’] del pagès no provoca la terra de conreu. Quan sembla les llavors confia la sement a les forces*

---

¹² HEIDEGGER, *Fites*; p. 293.

vegetatives i custodia llur brulla. Entretant, el conreu del camp ha anat a parar al xuclador d'una altra mena de cultiu, que 'posa a lloc' ['stellt'] la natura. La posa a lloc en el sentit de la provocació. L'agricultura és ara una indústria mecanitzada de l'alimentació.»¹³

És fora de lloc l'exemple que Heidegger posa del molí de vent? Algunes vegades que l'he reproduït en fòrums d'enginyeria, gairebé sempre hi ha hagut reticències. Però em sembla que l'exemple és bo. Si es mira bé, la diferència entre el molí de vent i una central hidroelèctrica de les d'ara és radical. El molí de vent no provoca el vent, ni el «posa a lloc», ni l'emplaça, ni el gasta, sinó que en viu i a més permet que es mostri. El molí de vent es construeix en un lloc on hi ha sovint corrents d'aire; en un lloc obert on el molí s'adequa; es lliga i s'integra al paisatge; n'acaba formant part. En canvi, la central hidroelèctrica ja és una altra cosa. Si heu vist mai de prop un d'aquests embassaments artificials només cal que ho recordeu: els murs de contenció immensos que no només barren el pas de l'aigua, sinó que ajunten les dues parets naturals de la vall, i posen a lloc l'aigua, i, amb ella, un bon tros (alguns quilòmetres) de la vall. La central no s'adequa al lloc; el transforma de cap a cap; ara el paisatge és ella.

Una cosa equivalent s'acaba veient amb l'exemple de l'agricultura. La *tecné* grega és un produir que *entrega*. És com si, en el cultiu, la llavor es lliurés a la terra, es posés en mans de la terra perquè la faci créixer. La tècnica moderna, en canvi, provoca. En l'agricultura tecnificada s'exigeix a la naturalesa l'energia necessària per al creixement de la planta. La naturalesa s'agafa com un fons del qual treure energia per a un determinat objectiu. Dit d'una altra manera: canvia molt l'actitud del pagès d'abans i la manera com aquest veia la terra i la vinya, de l'actitud dels enginyers agrònoms d'avui i de la manera com ara veuen les coses. Em sembla que es pot dir, sense accentuar les coses més del compte, que el pagès té «cura» de les plantes i de la terra, sobretot en té cura perquè d'aquí pot venir la bona collita. En canvi, l'enginyer d'avui estudia i calcula bé per, així, poder-ne treure, de la terra, el màxim benefici. Es pot calcular la quantitat d'adobs necessaris, es pot fer un sistema de regadiu artificial i determinar la quantitat

---

¹³ HEIDEGGER, *Fites*; p. 294.

justa d'aigua per a cada planta, es pot construir un hivernacle i controlar amb precisió la temperatura del seu interior, es pot fer una selecció i fins i tot una millora de les llavors que s'han de sembrar o plantar (amb les extraordinàries possibilitats de l'enginyeria genètica), etc. Si tot això es fa bé, la terra i tot plegat serà emplaçat, posat a lloc, per produir el que ha de produir: ni més ni menys. Ara ja no cal demanar res als déus, ni esmentar la mala sort, i, cada vegada menys, queixar-se del mal temps. Tot resta disponible i sota control, i si les coses s'han fet com s'han de fer, no hi ha d'haver sorpreses.

Això és la tècnica moderna com a *Herausfordern*, que es pot traduir per *provocació* i que significa literalment «exigir cap a fora». Precisament la diferència essencial entre la concepció grega de la *tecné* i la tècnica moderna ve indicada per aquestes dues paraules: *hervorbringen* i *herausfordern*, «portar-cap-endavant» i «exigir-cap-a-fora», respectivament. El *cap* fa referència al fet que en ambdós casos, ens trobem davant d'un procés de desocultament, de revelació, i en canvi les diferències vénen marcades per la contraposició entre portar-endavant i exigir-a-fora (facilitar i procurar que la planta creixi; fer i provocar que creixi, respectivament).

A la conferència «Què significa pensar?»¹⁴, també s'havia fet aquest contrast entre dues maneres de posar-se davant de la naturalesa, el provocar i el deixar que es mostri. Allí, del que es tractava era justament de diferenciar el pensar de la ciència. «*La ciència no pensa*», havia afirmat, i calia explicar per què. El pensar té a veure amb allò que apareix i s'oculta i el que pot fer és, com a molt, *assenyalar-ho*; en canvi, la ciència vol demostrar, deduir proposicions sobre un estat de coses¹⁵. Davant de l'arbre que floreix, tenim o bé la mirada científica que busca per fixar i calcular i demostrar, o una altra mirada que s'adona del que es mostra i ho assenyalaa...

Ja hem copsat, doncs, l'especificitat del revelar de la tècnica moderna: «*El revelar que senyoreja de cap a cap la tècnica moderna té el caràcter del posar a lloc [‘Stellens’] en el sentit de la provocació*».¹⁶ Posar a lloc

---

¹⁴ HEIDEGGER, *Conferencias y artículos*; Barcelona, Serval, 1994.

¹⁵ HEIDEGGER, *Conferencias y artículos*; p. 117.

¹⁶ HEIDEGGER, *Fites*; p. 295.

o emplaçar en el sentit d'exigir amb una certa força, gairebé d'imposar i, per tant, amb un rerefons de poder i violència. Així, la tècnica moderna no només porta la naturalesa a la seva presència, sinó que n'exigeix que alliberi energia que pugui ser acumulada i distribuïda... Aquest «posar a lloc» s'expressa en descloure, transformar, acumular, distribuir i commutar. Així, la manera de revelar de la tècnica moderna ens fa veure les coses d'una determinada manera. La naturalesa —i no només la naturalesa— com a fons disponible d'energia que pot ser emplaçat i gastat quan convingui.

Per les coses així determinades, per tot allò que ha estat o és mostrat pel revelar provocador de la tècnica moderna, Heidegger té també un nom: *Bestand*¹⁷, que traduïm per *subsistent* o per *existències*. *Bestand* significa existències en sentit de l'estoc de mercaderia que hi ha al magatzem en l'espera de ser venuda. *Bestand* és allò emmagatzemat i disponible per a la seva venda i per al consum posterior.

La consistència del *subsistent* no és la de l'objecte (*Gegenstand*) sinó la de quelcom que es revela a partir del provocar tècnic. L'objecte fa front al subjecte, se li presenta davant, per això és objecte. Però el subsistent no consisteix a fer front, sinó a ser disponible. Per això Heidegger diu de la tècnica moderna que és el món del sense-objecte.

En tant que subsistent o existències, el món se'ns revela com a dipòsit, com a conjunt de coses de consum disponibles; de coses que tenen el seu valor en funció de l'explotació i del consum. No hi estem molt habituats ja a aquest mode del revelar? Potser fins al punt que ens passa desapercebut. El llenguatge n'és un indicador: parlem de «reserves» energètiques que no hauríem d'esgotar; i de «recursos» naturals i, fins i tot, de «material», de «recursos» i de «capital» humà.

S'exploten els recursos naturals, i també els homes poden ser explotats, és a dir, vistos i tractats com a mers recursos disponibles per fornir energia i treure'n un rendiment. *Explotar* ve precisament d'*explicitar* (*explicitare*). La semblança amb *explosió* ha fet que erròniament *explotar* hagi pres el sentit d'*esclatar*, però, com acabo de dir, el sentit propi és el d'*explicitar*, desplegar, dur a bon terme, aprofitar a fons i treure enfora.

---

¹⁷ HEIDEGGER, *Fites*; p. 296.

Explotar és aquest treure enfora imposant i aprofitant-se indegudament. Només és explotable aquell que té una cosa dins (a resguard) i quan la treu enfora algú la hi pren. Que això té a veure amb la temàtica marxista de l'alienació és bastant clar. (S'entenia que els obrers, condicionats per la lògica de la (ir)racionalitat tecnocapitalista, estaven sotmesos a la propietat (a l'amo) i al servei de la màquina, en un treball «forçat»; fora de les parets de la fàbrica era imprescindible la regeneració de la seva força de treball i a això es dedicava. Aquesta situació reduiria l'home a la «bestialitat» d'una vida sense cap altre horitzó que la satisfacció de les necessitats.) Així, la lògica tecnocapitalista és una bona expressió de la metafísica moderna i de l'essència de la tècnica: el domini sobre l'*ens* és, alhora, l'explotació de l'home. A Marx, l'alienació no acaba mai de ser completa, de manera que roman possible la lluita revolucionària i l'alliberament. A Heidegger, la interpretació es fa més aviat en termes ontològics: precisament perquè l'home té a veure amb l'ésser, no pot quedar mai reduït del tot al règim de l'*ens*.

Així, l'home participa, pren part de la disposició. Es troba ell mateix provocat a explotar les energies de la natura. I, tanmateix, «no arriba a ser mai un mer subsistent». L'home pot estar sotmès i alienat en aquesta provocació, però no hi pertany, no s'hi redueix; per això és home, distint de tota la resta i, en propietat, sempre pertanyent a l'àmbit del descobert.

No és que l'home hagi decidit veure les coses així, sinó que es troba provocat a veure-ho així. Per això l'home no és el protagonista de la pel·lícula, no és ell el subjecte de la història. Heidegger es demana: «*Qui acompleix el provocant 'posar a lloc', mitjançant el qual allò que hom anomena 'el real efectiu' es revela en tant que subsistent? Palesament, l'home.*»¹⁸ Sí, però això només superficialment. Mirat a fons i de forma més radical, desapareix el caràcter de subjecte de l'home: «*la tècnica moderna en tant que revelar comitent ['bestellende'] no és cap mer fer humà. Vet aquí perquè cal que prenguem tal com es mostra aqueix provocar que posa l'home a cometre el real efectiu en tant que subsistent*».¹⁹ L'home resta situat en un mode de revelació, ell

---

¹⁸ HEIDEGGER, *Fites*; p. 296.

¹⁹ HEIDEGGER, *Fites*; p. 298.

mateix pren part de la provocació, i la seva mirada sobre la natura ja ve condicionada per aquesta provocació.

Heidegger ha reconegut explícitament el seu deute amb Jünger: «*‘La pregunta per la tècnica’ deu a les descripcions d’‘El treballador’ un estimul durador*». ²⁰ De l’obra de Jünger, Heidegger subratlla, entre d’altres, el passatge on es llegeix justament això: «*La tècnica és el mode i la manera en què la forma del treballador mobilitza el món*» ²¹. El domini mundial del treballador és el domini mundial de la representació de la forma del treballador, de la nova metafísica de la voluntat de poder. La reflexió que fa Jünger sobre la tècnica està dirigida per una convicció no gaire llunyana de la que dirigeix la de Heidegger. Jünger pensa l’essència de la tècnica enllà del règim del maquinisme i dels instruments, i troba la clau en el «llenguatge»: «*La tècnica és el domini del llenguatge que està present en l’espai del treballador. Aquest llenguatge no és menys significatiu, no és menys profund que els altres, car posseeix no només una gramàtica, sinó també una metafísica. En aquest context, la màquina desenvolupa un paper tan secundari com el de l’ésser humà. És només un dels òrgans mitjançant el qual es parla aquest llenguatge.*» ²² El llenguatge, vet aquí la qüestió.

Per caracteritzar l’essència de la tècnica moderna segons Heidegger, ja només manca una última paraula: *Gestell*, que podríem no traduir, o seguint l’edició catalana fer-ho per *compostatge*. Allò que posa-a-lloc reunint, aplegant. O bé, allò aplegat posat-a-lloc. «*Compostatge significaria l’aplegant d’aquell posar a lloc [‘Stellens’] que posa [‘stellt’] l’home, és a dir, que el provoca, a revelar el real efectiu en tant que subsistent [‘Bestand’] en el mode del cometre [‘Bestellens’]. Compostatge significa el mode del revelar que domina en l’essència de la tècnica moderna i que ell mateix no és tècnic.*» ²³ Per això la determinació merament instrumental i antropològica de la tècnica resulta clarament insuficient.

²⁰ HEIDEGGER, «Hacia la pregunta del ser», contingut a: JÜNGER, HEIDEGGER, *Acerca del nihilismo*; Barcelona, Paidós, 1994, p. 81.

²¹ E. JÜNGER, *El trabajador*; Barcelona, Tusquets, 1990, p. 148.

²² E. JUNGER, *El trabajador*; p. 148.

²³ HEIDEGGER, *Fites*; p. 300.

Aquesta tesi (que l'home és portat a veure les coses d'aquesta manera) ja l'havia mantingut Heidegger l'any 1938 en la conferència titulada «L'època de la imatge del món». També allí l'agudesa de Heidegger li permet adonar-se d'una cosa que ara actualment cada vegada és afirmada per més gent: la inseparabilitat de la ciència i de la tècnica, cosa que es vol expressar amb la paraula *tecnociència*²⁴. Això és el que escrivia Heidegger aleshores: «*Un dels fenòmens essencials de l'edat moderna és la seva ciència. La tècnica mecanitzada és un altre fenomen d'idèntica importància i categoria. Però no s'ha de caure en l'error de considerar que aquesta última és una mera aplicació, en la pràctica, de la moderna ciència matemàtica de la naturalesa.*»²⁵ En efecte, el tòpic és que la tècnica moderna és hereva de la ciència. Cronològicament, això sembla confirmar-se amb claredat ja que el desenvolupament tecnològic i industrial s'esdevé dos segles després de l'inici de la ciència moderna. Però Heidegger no ho veu així²⁶. No és que la tècnica pengi de la ciència, sinó que ambdues comparteixen la mateixa essència, l'essència de la tècnica moderna, que és l'essència de la metafísica moderna. I si alguna hagués de precedir l'altra seria la tècnica a la ciència. En «L'època de la imatge del món», per copsar l'essència de la ciència es fa veure com en la investigació s'hi conté ja aquesta essència. Heidegger, aquí, s'adona que la clau està en allò que permet que a l'home se li aparegui l'ens en una objectivitat calculable. O, dit d'una altra manera, la qüestió és la representació mateixa, que l'ens pugui ser representat pel subjecte. En efecte, què vol dir representar?, «posar davant i treure cap endavant»; és així com l'ens esdevé objecte²⁷. En el text *La qüestió envers la tècnica*, es recupera aquest mateix plantejament. «*La seva típica manera*

---

²⁴ Un dels autors que més ha insistit en això és G. Hottois. Vid. HOTTOIS, *El paradigma bioètic. Una ètica para la tecnociencia*; Barcelona, Anthropos, 1991.

²⁵ HEIDEGGER, *Caminos del bosque*; Madrid, Alianza, 1995, p. 75.

²⁶ En això, Heidegger coincideix amb Husserl. També Husserl portava a aquesta identificació. Cfr. *La crisis de las ciencias europeas y la fenomenología trascendental*; Barcelona, Crítica, 1991.

²⁷ Ara bé, l'objectivitat ens remet necessàriament a la subjectivitat. La metafísica moderna és la metafísica de la subjectivitat; metafísica que, segons Heidegger, va de Descartes, el seu fundador, fins a Nietzsche.

de representar [la de la ciència exacta de la natura] persegueix la natura en tant que complex calculable de forces»²⁸. La física moderna ja posa a lloc la natura²⁹. La física és la preanunciadora del compostatge, de l'essència de la tècnica. L'essència de la tècnica moderna domina ja en la ciència moderna, i és per això que d'aquesta en sorgeix l'impressionant desplegament tecnològic.

3. L'home i l'essència de la tècnica com a destí

Les fites del camí del pensar heideggerià, les trobem força ben indicades en aquest passatge de «L'època de la transformació del món»: *«Del que es tracta en primer lloc i sempre és de comprendre l'essència de l'era a partir de la veritat del ser que hi regna, perquè només així s'experimenta al mateix temps el que és més digne de ser qüestionat i que suporta i vincula des del fonament a un crear en la direcció del futur...»³⁰. Comprendre, experimentar, qüestionar, crear.*

En efecte, s'ha determinat l'essència de la tècnica moderna: és el *Gestell*. Podem haver comprès això. Ara cal veure una cosa més important encara: com respondre-hi, com correspondre-hi. En efecte, és tan rellevant saber discernir una crida com saber respondre a aquesta crida. Cal una resposta a l'altura de la interpel·lació. Sabrem correspondre a l'essència de la tècnica moderna? Serà capaç el nostre pensament de posar-se a l'altura d'això que li és donat com a essència de la tècnica?

El *Gestell* és el mode segons el qual la realitat es revela en tant que subsistent. El protagonista d'això, el subjecte, no és exactament l'home. Es tracta d'un revelar que té lloc amb l'acció humana, certament, *«però no s'esdevé només 'en' l'home ni, d'una manera decisiva, 'gràcies a' ell»³¹.*

---

²⁸ HEIDEGGER, *Fites*; p. 301.

²⁹ Penso també en allò que diu Kant de Galileu al pròleg de la 2a. ed. de la *Crítica de la raó pura*.

³⁰ HEIDEGGER, *Caminos del bosque*; p. 95.

³¹ HEIDEGGER, *Fites*; p. 304.

L'essència de la tècnica moderna porta l'home per aquest camí del revelar. *Geschik* és aquest camí. *Destí, enviament*; però no en un sentit fatalista. Si bé és cert que això té a veure amb la concepció de la història, no s'hi ha de reduir fàcilment. No és el moment d'optar entre una visió fatalista de la història i una d'absolutament indeterminada en què tot depengui de les decisions i dels actes dels homes; és una altra cosa. «*Però aquest destí no és mai la fatalitat d'una coerció. Car l'home, precisament, esdevé lliure només en la mesura que pertany ['gehört '] a l'àmbit del destí i, així, esdevé un servent atent ['Hörender '], però no pas un serf ['Höriger '].*»³²

A Heidegger no se l'ha d'entendre com a defensor d'un historicisme irracional. La seva invocació a la veritat com a destí (*Geschick*) no fa referència tant a la història com a un estar enviat o destinat, que entén com un donar, que atorga el seu do a escapar i a retirar-se al mateix temps. L'home pot estar amatent a la donació i aleshores entendre, o pot no estar-hi i, aleshores, no entendre res, que és la millor manera de ser un esclau sense saber-ho. Això sempre ha estat així. El savi es distingeix del que no ho és no tant per la possessió de coneixements com per la mirada de què disposa: una mirada que veu darrere, i que el situa millor, que el fa saber on és. L'altre, en canvi, no és que no sàpiga, és que, sense ni tan sols adonar-se'n, està desorientat. No hi ha, doncs, fatalitat, hi ha un destí al qual podem correspondre. No hi ha una imposició arrasadora de la tècnica; hi ha un destí, i si «*ens obrim pròpiament a l'essència de la tècnica, ens trobem inesperadament presos en una vindicació alliberadora*».

Però també hi ha un perill. Un perill, però, no exclusiu del destí de la tècnica, sinó de tot destí, és a dir, de qualsevol mode de revelació.

És difícil no recordar el perill al qual feia referència Husserl al final de la coneguda conferència de Viena de 1935. Una conferència titulada «La crisi de la humanitat europea i la filosofia», en la qual va fer un diagnòstic de la situació de l'esperit de la cultura occidental. Husserl parlava allí no tant directament de la tècnica com del model de científicitat de la ciència moderna. Advertia que la crisi no s'havia de referir a un «*destí fosc o a una fatalitat impenetrable*». El perill era també el relacionat amb una extensió

---

³² HEIDEGGER, *Fites*; p. 305.

indiscriminada d'una manera de (no) veure les coses; per això, el perill més gran, segons Husserl, era el del *cansament*; la manca de forces per veure i descobrir les coses d'una altra manera³³.

Que, segons Heidegger, hi hagi un perill relatiu a tots els modes de revelació en tant que arriben a constituir un destí, vol dir que, per tant, també hi ha un perill de l'essència de la tècnica moderna, primer perquè aquesta essència —el *Gestel*— és avui destí, i, segon, perquè es poden veure algunes conseqüències concretes i «perilloses» d'aquest *modus* específic del revelar. D'alguna manera, aquesta concreció d'alguns «problemes» exemplifica el perill en general. Heidegger fa esment de dos problemes prou significatius: el del tema de Déu i el de l'home. El domini del revelar de la tècnica moderna pot fet que no tinguem accés a la santedat o a la transcendència de Déu, simplement perquè aquell mode del revelar exclou la possibilitat de mostrar res amb aquests atributs³⁴. I pot succeir i succeeix que l'home es vegi a si mateix com a subsistent; és a dir, que no es vegi, que sigui incapaç de saber-se, de trobar-se, de reconèixer-se com el lloc de l'ésser, com el lloc de la veritat.

Així, si més no en part, el perill és el lligat a l'hegemonia; que l'hegemonia del revelar de la tècnica «*expulsi tota altra possibilitat de revelació*» i que el que així es revela sigui mesura de tot. I, per si no fos prou, no és només un problema d'hegemonia. Heidegger encara diu més: aquest revelar propi de la tècnica moderna dissimula i amaga el revelar mateix i, per tant, la veritat. És a dir, no és un mode de revelació que faciliti

³³ HUSSERL, *La crisis de las ciencias europeas y la fenomenología transcendental*; p. 323-358.

³⁴ «Així, allà on tot ésser present s'exposa [*'darstellt'*] a la llum del context de causa-efecte, Déu i tot pot perdre, per al representar, tota santedat i excelsitud, la plenitud misteriosa de la seva llunyania. A la llum de la causalitat, Déu pot decaure al nivell d'una causa de la causa eficients. Aleshores, àdhuc a l'interior de la teologia, esdevé el Déu dels filòsofs, o sigui, d'aquells que determinen l'il·latent i el latent segons la causalitat del fer, sense considerar mai la provenença de l'essència d'aquesta causalitat.» (*Fites*; p. 308). On Heidegger ha tractat aquest punt més extensament és a *Identität und Differenz* (HEIDEGGER, *Identidad y diferencia*; Barcelona, Anthropos, 1988).

a l'home adonar-se de la revelació mateixa, que l'ésser esclata i es revela. Per això, Heidegger diu que precisament el relacionat amb l'essència de la tècnica és el perill extrem. Em sembla que és aquí on millor es pot apreciar el pes específic de la meditació heideggeriana: a diferència de les opinions més habituals, que lliguen els «perills» amb la tècnica mateixa o amb la seva utilització per a certs fins, Heidegger subratlla que el perill més intens ve d'un altre cantó: «*Per a l'home, l'amenaça no li ve solament de les màquines i dels aparells mecànics, que poden tenir eventualment efectes mortífers. L'autèntica amenaça ja ha concernit l'home en la seva essència. L'hegemonia del com-postatge amenaça amb la possibilitat que, a l'home, se li pugui refusar recollir-se en un revelar més originari i, així, experimentar l'advocació d'una veritat més inicial.*»³⁵

Quin és aquest revelar més originari? Aquí podríem situar, per exemple, la confrontació de Lévinas amb Heidegger. Mentre que per al segon el revelar més originari pot tenir a veure amb l'arrelament al *Lloc* i amb l'art, per a Lévinas té a veure amb el rostre de l'*altre home*.

Detectat el perill, convé veure la possibilitat de superar-lo. Heidegger acull, una vegada més, l'oracle de Hölderlin:

*«Però on hi ha el perill, creix
també el que salva.»*

Salvar vol dir aquí ser capaç de copsar l'essència i de correspondre-hi. Heidegger explica a Arendt què entén per *salvar*: «*'Salvar' no significa i no només és arrancar en l'últim moment d'un perill, sinó fer d'entrada lliure per l'essència. Aquesta 'intenció infinita' és la finitud de l'ésser humà.*»³⁶ Com diu Beaufret, aquest «*fer d'entrada lliure per l'essència*» significa «*tenir una relació més lliure amb...*»³⁷

On és allò que salva? Paradoxalment, en el pensament de Heidegger, allò que salva no és quelcom del tot oposat a la tècnica, sinó que hi roman ben afí, en la mateixa *poiesi*, per exemple. De fet això és el que ha de passar si és encertada la paraula del poeta. En el mateix perill creix el que salva: ja que, en la mateixa

---

³⁵ HEIDEGGER, *Fites*; p. 310.

³⁶ HEIDEGGER a ARENDT, 15-II-1950, p. 76.

³⁷ BEAUFRET, *Al encuentro de Heidegger*, cit., p. 53.

essència de la tècnica creix la salvació. Vol dir que, si ho sabem mirar bé, en el mateix *Gestell* hi podem veure un atorgar, un revelar. Al capdavant, no és degut a l'essència de la tècnica que ara hi estiguem prestant atenció? I no és gràcies a aquesta atenció que se'ns permet descobrir l'essència de la tècnica i, per tant, la veritat? I no va lligat amb això el descobrir-nos a nosaltres mateixos com a lloc de la veritat, com a lloc de l'aparèixer? No és gràcies a aquest camí que descobrim la nostra pròpia essència?

Per això, cal concloure, com el mateix Heidegger reconeix, que ens trobem amb una ambigüitat, o també amb una ambivalència. D'una banda, l'essència de la tècnica dissimula el propi revelar i qualsevol altre revelar. Però, d'altra banda, no és impossible que aquest revelar pugui ser vist com a tal per una mirada humana que n'ha copsat alhora el perill.

Així, vet aquí que l'home es troba d'alguna manera portat a esperar i a meditar. A meditar sobre i al costat del perill, preveient que *«allò que salva ha de ser d'una essència superior, però a l'ensems afina, a allò que perilla»*. I aquesta meditació pot arribar aquí: *«Una vegada 'tecné' significava també el produir del ver en el bell. 'Tecné' significava també la 'poiesi' de les belles arts.»*³⁸ En l'art i en el poètic rau allò que salva. L'esfera de l'art és allò que salva precisament perquè és l'esfera de l'inútil. A Grècia les arts feren lluir la presència dels déus, i totes les coses altes.

La qüestió envers la tècnica s'acaba amb aquesta referència especial a l'art i al poètic. Però a la «salvació» hi faran referència altres «correspondències»: la meditació, la serenitat (*Gelassenheit*), l'arrelament al lloc, la fascinació del paisatge... i el preguntar. En preguntar radicalment sobre la tècnica ja avancem vers la seva comprensió i ens retrobem més a nosaltres mateixos i a la veritat. Aquí el preguntar salva perquè obre, trenca totalitats, dogmatismes, quotidianitats... Heidegger fa de Sòcrates. L'obstacle per a la veritat és la pretesa plenitud de si —dogmatisme— i la manca de qüestionament. El dogmatisme no reconeix les pròpies limitacions, no es coneix a si mateix (Kant). Per això, *«el qüestionar és la pietat ['Frömmigkeit'] del pensament»*. La pietat, la devoció, és la manera com el pensar respon a allò que dona a pensar, a allò alt, a l'ésser. Per això, el pitjor dels perills és abandonar el qüestionar, que és, a la fi, abandonar el pensar.

³⁸ HEIDEGGER, *Fites*; p. 316-317.